

Toplumsal Açıdan Çocuk Yaşta Evlilikler Gerçeği: Hemşire ve Ebenin Sorumluluğu

The Truth of Child Marriage in a Social Context: Responsibilities of the Nurse and Midwife

EDA YAKIT*
ANAHİT MARGİRİT COŞKUN**

Geliş Tarihi: 12.02.2014, Kabul Tarihi: 17.12.2014

ÖZET

Çocuk yaşta evlilikler dünyada giderek azalsa da hala önemini korumaktadır. Dünyada çocuk yaşta evliliklerin, kız çocuklarda erkeğe kıyasla çok daha fazla olduğu bulunmuştur. Yasalarca 18 yaşın altındaki her birey çocuk, bu yaşın altındaki her evli kız çocuğu ise çocuk gelin olarak kabul edilmektedir. Bu evlilikler, kız çocuğunun ailesi ve gelin olarak gideceği evdeki ebeveynlerin karşılıklı çıkarları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Erken yaşta evlilik, kız çocuğun tüm yaşamını etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerden bazıları, çocuk yaşta aile ve çocuk sorumluluğu alma, eğitimin yarıda kalması, meslek sahibi olamama, ekonomik bağımlılık ve aile içinde önemsenmemeye, değersiz görülmedir. Erken yaş evliliklerinde en büyük sorun alanı, üreme sağlığında görülmektedir. Kız çocuğun izni ve onayı alınmadan zorla evlendirme, kendinden büyük, babası yaşta bir erkeğin cinsel isteklerine yanıt verme ve bir yerde tecavüze uğrama, gebelikten korunma konusunda bilgisizlik ve adolesan gebelikler, bu gebeliklerin anne-fetüs ve yenidoğan açısından riskleri, artmış cinsel yolla bulaşan enfeksiyon riski, çok sayıda gebelik ve doğum vb. sorunlardır. Bu evliliklerin önlenmesinde uluslararası yasalar bağlamında hükümetlere ve sivil toplum kuruluşlarına çok büyük sorumluluk düşmektedir. Sağlık bakım hizmeti sunan hemşire ve ebenin, geleneksel ve çağdaş rolleri kapsamında çocuk yaşta evliliklerin neden ve sonuçlarını analiz ederek bakım ve sosyal destek hizmetlerini düzenlemeleri önem taşımaktadır. Ebeveynlerin ve ailelerin yasal sonuçları nedeniyle bu tür evlilik ve gebelikleri gizleme çabası içinde olmaları, sorunu belirlemeyi ve bu gruplara ulaşmayı güçleştirmektedir. İşte toplumla iç içe olan ve onların güvenini kazanan hemşire ve ebelerin, ebeveynleri, gençleri bilinçlendirerek erken yaş evliliklerin ve gebeliklerin önlenmesinde, mevcut gebeliklerin yönetiminde ailelere yol gösterici olabilir. Erken alınacak önlemler, kadim ileriki dönemlerde daha sağlıklı bir yaşam sürdürmesini sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Çocuk evlilikler, neden ve sonuçları, hemşire ve ebenin sorumluluğu.

ABSTRACT

Although the frequency of child marriages has been decreasing gradually worldwide, it is still an important topic. In the world, child marriages have been found to be much higher among female children as compared to male. According to the law, each individual under the age of 18 is a child, and each girl married under this age is recognized as a child bride. These marriages have been carried out according to the self interests of the girl's parents and the families who the girl went to. Early marriage affects the entire life of a girl. Some of these negative effects include taking on the responsibility of a family and children at a young age, leaving their education, not having a profession, economic dependency, and being ignored and seen as unworthy in the family. The most problematic area about these marriages is seen in the area of reproductive health. Forced marriage without a girl's consent, responding to an older man's sexual desire (which is considered rape), lack of knowledge about pregnancy prevention, adolescent pregnancies and their risks for the mother-fetus and newborn, increased risk for sexually-transmitted infections, frequent pregnancies and births in high numbers, and other problems. Governments and non-governmental organizations have very important responsibilities in the context of international laws for the prevention of these marriages. It is important for nurses and midwives who provide healthcare services to analyze the causes and consequences of child marriages and to organize the care and social support services in the scope of their traditional and contemporary roles. Parents'and families' efforts to hide child marriages and pregnancies in order to avoid legal consequences of such marriages make it difficult to specify the problem and reach these groups. Nurses and midwives can gain a girl's trust, can be guides for the parents, and can raise awareness among young people and parents about the prevention of such marriages and pregnancies.

Key words: Child marriages, causes and consequences, the responsibility of nurses and midwives

* E Yakıt, Uzm. Hemşire
Stüdyoacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
Yazışma Adresi / Address for Correspondence:
Kalyoncu Kulluk Mahallesi Ömer Hayyam Caddesi No: 15
Beyoğlu, İstanbul / Türkiye
Tel.: 0 212 297 71 63
e-posta: edayakit@gmail.com

** A Coşkun, Prof. Dr.
T.C. Bezmialem Vakıf Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
Öğretim Üyesi

Dünyada her yıl 18 yaşının altında 10 milyon kız çocuğu evlenmektedir. Bu da ayda 833,333, haftada 192,307, günde 27,397, dakikada 19 ya da her 3 saniyede bir kız çocuğunu ifade etmektedir.^[1] Günümüzde hala Türkiye ve dünyada kadınlar ve kız çocukları için birçok ayrımcı söylem ve uygulamalar söz konusudur. Bu ayırım kız fetüsün ana rahmine düşmesi ile başlamakta, çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi tüm yaşam dönemlerinde devam etmektedir. Çocukluk döneminde kız çocukları daha az beslenmekte, daha az sağlık bakım hizmeti almakta ve daha az eğitim görmektedirler. Kız çocukları bazı toplumlarda ekonomik bir yük olarak algılanmaktadır. Kız çocuğunun evden erken ayrılması ile evden bir boğaz kesilir mantığı ve alınacak başlık parası ile evlendirilmesi, ailelerce uygun görülmektedir. Bunun yanı sıra aileler maddi olarak çocuğunun daha rahat edeceğini, güzel ve temiz giyineceğini, daha iyi besleneceğini düşünerek erken yaşta evliliği daha motive edici bulmaktadırlar.^[2,3]

Ülkemizde hemen hemen tüm bölgelerimizde, ancak ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerimizde çocuk yaşta evlilikler hala devam etmektedir.^[3] Yasalarca 18 yaşın altındaki her birey çocuk, bu yaşın altındaki her evli kız çocuğu ise çocuk gelin olarak kabul edilmektedir. Erken evliliklerde evlenme yaşı 18 sınırının altında değişim göstermektedir.^[3] Çocuk yaşta evliliklerin getirdiği tüm olumsuzluklar, evlilik yaşı düştükçe artmaktadır. Türkiye’de çocuk yaşta evliliklerin durumunu saptayan az sayıda kapsamlı çalışma vardır. Bu evliliklerin resmi olmayan nikâh ile gizlenmesi ve dahası gebeliklerinde sağlık hizmetlerinden yararlanılmaması, kesin sayının belirlenmesini olanaksız kılmaktadır.^[3] 2011 Türkiye Aile Yapısı Araştırma sonucuna göre çocuk yaşta evliliklerin oranı, %18.2 olarak saptanmıştır. Yine aynı çalışmada durum cinsiyete göre değerlendirildiğinde, kız çocukların %29.2 oranıyla erkek çocuklardan daha fazla çocuk yaşta evlendirildiği belirlenmiştir.^[2,4] Kadınlarda evlilik yaşı, bölgelerimize göre de değişmektedir. Ortalama evlenme yaşı, batı bölgelerimizde 20 ve üzerine çıkarken ülkemizin doğusuna gittikçe 18 yaşın altına düşmektedir.^[4] Eğitim durumu da evlilik yaşını etkilemektedir. Okuryazar olmayan kadınlarda evlilik yaşı, 18 yaşın altına düşerken lise ve üzeri eğitilmiş kadınlarda evlilik yaş ortalaması, 22 yaş ve üzerine yükselmektedir.^[3] Erken evlilikler, erken yaş gebelikleri de beraberinde getirmektedir. Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması 2013 sonuçlarına göre ülkemizde adölesan annelik oranı %5’dir.^[5]

Erken yaşta yapılan evlilikler, çocukluktan ergenliğe ani geçişi de beraberinde getirmektedir. Okula gitmek, akranlarıyla olmak ve oyun oynamak gibi etkinliklerde bulunmak yerine kız çocukları, büyüklerinin tercih ettiği sonuçlara katılmak zorunda kalmaktadırlar. Eğitimlerini yarıda bırakmak, küçük yaşta aile ve çocuk sahibi olmak gibi büyük sorumluluklar altına girmek zorunda bırakılmaktadırlar. Erken evliliklerde kız çocuğu genellikle kocası ve ailesi ile yaşamak zorunda kalmaktadır. Ev işleri, çocuk bakımı ve evdeki aile büyüklerine hizmet gibi birçok sorumluluk, henüz gelişimini

tamamlayamamış kız çocuğunun ellerine bırakılmaktadır. Kayınvalidesinin ön gördüğü ev işlerini yapmakla yükümlü olan çocuk gelinin dış dünya ile bağlantısı kesilmektedir. Genellikle kendinden yaşça büyük ve istemediği kişiyle evlilik yapmak zorunda bırakılan kız çocuğunun elinden eşini kendi seçme ve isteme hakkı da alınmıştır.^[6] Tüm bu etkenler, kadının daha sonraki yaşam dönemlerinde çeşitli ruhsal sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Örneğin, depresyon ve intiharlar, erken yaşta evlenenlerde daha sık görülmektedir.^[3]

Sağlık profesyonellerinden ebe ve hemşirelerin görevleri arasında kadın sağlığının korunması ve geliştirilmesi yer almaktadır. İnsanların yaşadıkları toplumun yapısı ve değerleri, sosyo-ekonomik durumu, sağlık algıları ve uygulamalarının da temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle ebe ve hemşireler, bakım verdikleri kadını sosyal çevresi, kültürü ve değerleriyle bir bütün olarak değerlendirmelidir. Ancak bu sayede nitelikli ve yeterli bakım hizmeti sunabileceklerdir. Çocuk yaşta evlenen kadın, üreme sağlığı sorunlarıyla çok daha erken yaşta tanışmaktadır. Bu sorunların başında erken yaşta gebelik ve doğumun yol açtığı komplikasyonlar, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve obstetrik fistüller gelmektedir. Bunun sonucunda gelişen fiziksel ve ruhsal birçok sorun, daha sonraki yaşlara da taşınabilmektedir. Örneğin erken yaşta evlenen kadınlar, daha sonraki dönemlerinde cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara ve bunların uzun erimli etkilerine daha fazla maruz kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra erken evlilik, erken yaşta başlayan ve uzun süren doğurganlık sürecini de beraberinde getirmekte ve çok sayıda doğumun neden olduğu pek çok sağlık sorunu bu grupta daha fazla görülmektedir.^[7]

Çocuk yaşta evliliklerin kadın sağlığına getireceği tüm riskleri engellemenin öncelikli yolu, bu tür evlilikleri önlemekle mümkündür. Ebe ve hemşireler bu evlilikleri önlemede aktif rol alabilecek konumdadırlar. Toplumla iç içe konumlanan ve halka danışman, yol gösterici görev üstlenen hemşireler, bu konuda da ailelerinde öncü konumda olabilirler. Özellikle bazı yörelerimizde halen mevcut olan kız çocuklarını erken yaşta evlendirme geleneği ile mücadelede, toplumu ve aileleri bilinçlendirmek, kızlarının karşılaşabilecekleri riskleri anlatmak ve yol gösterici olmak etkili bir yöntem olabilmektedir. Bunun da hizmet verdiği toplumun güvenini ve yakınlığını kazanmış olan hemşireler tarafından sağlanması en doğru ve etkili yol olacaktır. Ayrıca çocuk yaşta evlilik yapan kadınların, sağlık hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması, erken yaş gebeliklerin önlenmesinde aile planlaması danışmanlığı ve hizmetlerinin verilmesi önemlidir ve ebe/hemşireler bu hizmetleri verebilecek konumda ve yetkinliktedirler.^[7]

Çocuk Yaşta Evlilikler Küresel Bir Sorundur

Yasal olarak birçok ülkede 18 yaş altı evliliklere resmi olarak izin verilmemektedir. Türkiye’de ailenin izni ve mahkeme kararıyla evlilik yaş sınırı, 16’ya kadar indirilebilmektedir. Avrupa’da çok sayıda göçmen statüsünde Türk ailesi yaşamaktadır. Avrupa ülkelerinde çocuk yaşta evlilik

konusunda yasalar net ve ödün verilemez niteliktedir. Ancak Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk aileler, bu duruma da bir çözüm üreterek, kızlarını Türkiye’de evlendirdikten sonra yurt dışında yaşadıkları yere geri göndermektedirler.^[8]

Dünyada çocuk yaşta evlilikler

Bugün dünyada 20-24 yaş arası 58 milyon genç kadın evlidir ve bunların 1/3’i kendi isteği dışında evlendirilmiş 18 yaşından küçük kız çocuklarıdır.^[2] Çocuk yaşta evliliklerin dünya genelindeki dağılımı farklılıklar göstermektedir. Bu sorunun en yaygın olduğu bölgeler Güney Asya, Kuzey Afrika, Orta Doğu, Latin Amerika ve Batı Afrika’dadır. Nüfus büyüklüğü dikkate alındığında çocuk gelinlerin yaklaşık yarısı, Afganistan, Bangladeş, Hindistan ve Nepal başta olmak üzere Güney Asya bölgesinde olmaktadır.^[9] Veriler, ülkeler arasında farklılık gösterdiği gibi aynı ülkedeki bölgeler arasında da değişmektedir. Örneğin Etiyopya’da kızların %49’u 18 yaşının altında evlendirilirken, Etiyopya’nın Amhara bölgesinde 15 yaşını doldurmamış kız çocuklarının evlendirilme oranı %74’tür. Nijerya’da 20-24 yaşlarında evli genç kadınların kırsal alanda %21’i, kentsel alanda ise %8’i 15 yaşından önce evlendirilmişlerdir. Bu veriler, kırsal bölgede yaşayan kız çocukların kentlerdeki kıyasla daha erken evlendirildiklerini göstermektedir.^[2,10,11]

Bugün gelişmekte olan ülkelerde evlilik yaşı gittikçe yükselmektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında gelişmekte olan ülkelere kadınların eğitimine ve iş yaşantısına verilen önemin giderek artmasıdır. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler, yeni yasalar koyarak ya da mevcut yasaların uygulanmasına önem vererek çocuk evliliklerine karşı mücadele başlatmışlardır.^[11,12]

Gelişmiş ülkelere bakıldığında çocuk yaşta evliliklerin neredeyse yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Kadınlara verilen toplumsal rolün evlenmek ve çocuk yapmak olmadığı ülkelerde evlilik yaşı yükselmektedir. Bunun yanı sıra ülke yasaları ve bu yasaların ödünsüz yürütülmesi de çocuk yaşta evliliklerden caydırıcı olmaktadır.^[12]

Türkiye’de çocuk yaşta evlilikler

Türkiye’de çocuk yaşta evliliklerin oranında geçmişe göre yıllar içerisinde bir azalma vardır. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün 2013 verilerine göre, ortanca ilk evlenme yaşı 21’dir.^[5]

İstatistiklerimizde her ne kadar kayıt altındaki çocuk yaş evliliklerinde bir azalma olduğu görülse de kayıt dışı evliliklerin varlığı medyanın gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. Son yıllarda Türkiye’de Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği 2010 yılında 54 kentte başlattığı çocuk gelinler projesiyle, erken ve zorla evlilikleri gündeme getirmiş ve ilgili kişi, kurum ve kuruluşları harekete geçirmeyi hedeflemiştir. Bu proje doğrultusunda hazırlanmış olan, “Erken Evlilikler ve Çocuk Gelinler Politika” raporuna göre 18 yaşından küçük evlenen kadınların oranı %14.3, 17 yaşından küçüklerde bu oran,

%9.3 ve 15 yaşından küçüklerde %5’dir.^[13]

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de bölgeler arası erken yaş evliliklerinde farklılıklar vardır. Güneydoğu Anadolu bölgemizde çocuk yaşta evlilikler daha yaygındır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin (DİKASUM) Diyarbakır ilinde gerçekleştirdiği “Erken Yaşta Yapılan Evlilikler” raporunda, kızların yaklaşık %20’ye yakınının henüz adet görmeden evlendirildikleri belirtilmiştir. İlgili raporda, araştırmaya katılan kadınların yarısından fazlası 15 yaşını tamamlamadan evlendirildikleri görülmektedir.^[14] Ülkenin tüm bölgelerinde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu bölgesinde de erken yaş evliliklerin geçmişe göre azaldığı belirtilmektedir. Örneğin Ertem ve arkadaşları tarafından 2005 yılında Diyarbakır ilinde yapılan çalışmada, halen 60 yaş üzerinde olan kadınlarda erken evlilik oranı %60-65 olarak bulgulanırken bu oran, 15-19 yaş grubu için %20’den daha düşük olduğu saptanmıştır.^[15]

Çocuk Yaşta Evliliklerin Nedenleri

Erken yaşta evliliklerin birçok nedeni bulunmaktadır. Hane halkının refahı, yoksulluk, eğitim seviyesi, kardeş sayısı, kız çocuklarının toplumdaki yeri gibi birçok faktör erken yaşta evliliklerin nedeni olabilmektedir. Bunun yanı sıra bazı kültürel ve sosyal normlar, çocuk yaşta kızların evlendirilmesi için aileye toplumsal baskı oluşturabilmektedir. Kızlarının namusunu korumada ve evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşamasını önlemede çocuk yaşta evlilik, koruyucu kurum olarak görülmektedir. Eş adayı tarafından bakıldığında ise kendi ve ailesinin kolay hükmedebileceği, verilen sorumlulukları daha az direnç ile gerçekleştirebileceği gerekçelerle küçük yaştaki kızlara olan talep artmaktadır. Ayrıca daha fazla sayıda çocuk sahibi olma imkanı gibi pek çok faktör de çocuk yaşta evlilikleri özendirir.^[2]

Erken yaşta evlilikler genellikle akrabalar ile yapılmaktadır. Kız çocuklarının “yabancıya gitmemesi” ya da sosyal çevrenin sınırlı olması gibi birçok nedene bağlı olarak akrabalarla evlendirilme, çocuk yaşta evlilikleri artırmaktadır.^[3] Aileler, teyze, dayı, amca gibi yakınlarının kızlarına daha iyi bakacağı ve hizmette yaptığı hatalarda daha affedici olacakları görüşündedirler.^[16] Bunun dışında kaçma ya da kaçırılma durumu, cinsel taciz veya tecavüze uğrayan kız çocuklarının tecavüzcüsüyle ya da hemen başka birisiyle evlendirilmesi, erken yaşta evliliklerin başka bir boyutudur. Yine zorunlu göç sebebiyle insanların yaşadığı ekonomik ve kültürel kargaşa, erken yaşta evlilikleri artıran faktörler arasında yer almaktadır.^[3]

Ailesi olmayan yetim ve öksüz çocuklar da daha erken yaşlarda evlendirilmektedir. Sahra Altı Afrika ülkelerinde yapılan bir çalışmada ailesi olmayan kız çocuklarının, erkek çocuklara göre daha erken evlendirildiği bildirilmiştir. Uganda’da anne ve babadan yetim olan kız çocuklarının 10 yaşından önce evlendirildiği belirlenmiştir.^[10]

Olayın başka bir boyutu da yaşlı erkeklerin, erkekliklerini kanıtlamak için genç bakirelerle evlenmeyi gelenek haline getirmeleridir. Yaşlı erkekler, bir yandan eşleriyle evliliklerini sürdürürken diğer yandan genç kadını kuma olarak evlerine gelin getirmektedirler. Çocuk yaşta gelin almak isteyen erkekler ve aileler sınırdışı da bu arayışlarını sürdürmektedirler. Son yıllarda Suriye’den çocuk yaşta getirilen kızlar, başlık parasıyla her yaşta erkeğe gelin olarak verilmektedir. Ülkede 5-35 bin TL arasında fiyat biçilerek evlendirilen yüzlerce Suriyeli ‘çocuk gelin’ mevcuttur.^[17]

Erken yaşta evlendirilmeler, tüm ülkeler için erkek çocuklarda kız çocuklarına oranla daha az sıklıkta rastlanmaktadır. Erkek çocukların, soyun devamını sağlamak üzere erken evlendirildikleri belirtilmektedir. Aşiret yapılı ailelerde ve akraba evliliklerinde bu durum daha sık görülmektedir. İslam dini açısından da erkek çocuğun evlilik dışı bir kadınla cinsellik yaşaması haram sayılmaktadır. Evlilik dinen sünnet sayıldığından aileler, erkek çocuklarını bir an önce evlendirme çabasına girmektedirler.^[18]

Yoksulluk

Erken yaşta evlilikler, yoksul ailelerde daha sık görülmektedir. Dünya Nüfus ve Sağlık Araştırmaları’na (DHS=Demographic and Healty Surveys) göre çocuk yaşta evlilikler, en fazla yoksul ailelerde görülmektedir.^[19] Evden bir kişinin eksilmesinin, ailenin giderini ve ekonomik yükünü azaltacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra aileler, kız çocuklarına kendilerinin sağlamadığı iyi koşullarda yaşama, beslenme ve giyinme fırsatı yarattıklarını düşünmektedirler.^[2,20]

Kızların cinsel istismara açık olduğu veya ekonomik yük olarak görüldüğü toplumlarda, erken yaşta evlendirme, cinsel istismara fırsat tanımadığı gibi bakım yükünü de başkasına devretmektedir. Ebeveynler, kız çocuklarının erkek hakimiyetine girmesi ile korunacağına inanmakta ve bunun evlilik öncesi cinselliği önlenmenin bir yolu olduğunu düşünmektedir.^[2,20] Yoksulluk, yetim kızlarda da bakım verenleri zorlaması veya kız çocuğunun kendi temel gereksinimlerini karşılayamaması erken evlenmeyi gündeme getirmektedir. Özellikle savaş, yakın zamanda Suriyeli mültecilerde yaşandığı gibi göç durumları; dini ve toplumsal baskı yaşayan toplumlarda bir kaçış yolu olarak da görülebilmektedir.^[21]

Eğitim ve ekonomik fırsatlar

Eğitim düzeyi düşük ailelerin çoğunlukla çocuklarının da eğitim seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. Düşük sosyoekonomik düzeye sahip ailedeki çocukların ise daha erken yaşlarda evlendikleri bilinmektedir. Bu ailelerde genel eğilim, erkek çocuklarına belirli düzeyde bir eğitim fırsatı vererek, askerlik ve ardından da iş sahibi olunca evlendirmektir. Kız çocuklarına gelince eğitimlerini tamamlamalarına gerek görülmeden hemen evlenmelerini sağlamaktır. Çünkü kız çocuklarının baba evini terk edeceğinden onlara yatırım

yapmak gereksiz olduğu düşünülmektedir. Aileye, kısıtlı olan ekonomik gücünü erkek çocukları için harcamak daha akılcı gelmektedir.^[3,4,18]

Gelenekler, Görenekler ve Dini İnanışlar

Toplumda tabu haline dönüşmüş gelenekler, görenekler ve dini inanışlar evlenme yaşını etkilemektedir. Ülkemizin bazı yörelerinde kız çocuklarını erken yaşta evlendirmek adet haline gelmiştir. Kız çocuklarına ailede ev işleri, güzel yemek yapma, kardeşe bakma, dantel-örgü örme becerisi gibi toplumsal cinsiyet ayırımına ilişkin roller öğretilmekte ve onlar adeta evliliğe özendirilmektedir. Çevresindeki erken evlenen kızların da bu konuda cesaretlendirici olması, genç kızlarda erken evlilik fikrinin normalleşmesine neden olmaktadır. Erkek çocuk aileleri ise daha itaatkâr olabilecek düşüncesiyle oğulları için küçük yaşta kızları tercih etmektedir.^[3]

Nitekim toplumumuzda erken yaşta evlilikleri onaylayan birçok atasözünün ve deyimnin olduğu tesadüf değildir. Şöyle ki:^[21,22]

“Kız beşikte çeyiz sandıkta”

“Kız çocuğu bekletmeye gelmez”

“On beşindeki kız ya erdedir ya yerde”

“Erken evlenen döl alır, erken kalkan yol alır.”

Kız çocuklarını erken yaşta evlendirme ile ilgili dinlerde de farklı tutumlar mevcuttur. İslam dininde erken yaşta evlilikler oldukça siktir. İslam dininde peygamber Hz. Muhammed Mustafa (sav) ikinci eşi Hz. Aişe ile 6 yaşında nişanlandığı ve 9 yaşında evlendiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamberin Hz. Aişe ile 18 yaşında evlendiğine dair birçok hadis mevcuttur. O yıllarda kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesi çok yaygın olduğundan olağan dışı bir durum olarak nitelendirilmemektedir.^[3,23] Bu konuda dini hadislerimizde farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı din bilginleri erişkin olmayan kızlarla evlilik olmaması gerektiğini söylerken bazıları ise küçük yaşta kızlarla evlenilebileceğini belirtmişlerdir.^[23]

Evliliğin sosyolojik analizini yapan J. Joel Moss’a göre evlilik yaşı toplumdan topluma değişmektedir. Moss, endüstrileşme sürecinin de evlilik yaşına dair algıda etkili olduğunu belirtmekle birlikte, bu algının toplumun kültürel yapısında mevcut bulunduğunu belirtmektedir.^[24]

Çocuk Yaşta Evliliklerin Sonuçları

Adölesan Annelik ve Çocuk Sağlığı

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 10-19 yaş grubunu “Adölesan” yaş grubu olarak tanımlamaktadır. Bu yaş grubunda önde gelen sorunlar, erken evlilik, erken yaşta cinsel ilişki, erken gebelik, istenmeyen gebelik ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlardır.^[21]

Adölesan anneler, erişkin annelere oranla bilgi ve eğitim düzeyleri daha düşük, yaşadıkları deneyimler sınırlı ve ekonomik açıdan da daha yetersizlerdir.^[25]

Erken yaş evliliklerinde henüz fiziksel ve psikolojik gelişimini tamamlayamamış kız çocuğuyla girilen cinsel ilişki, travmatik olabilmektedir. Çoğu kez isteği dışında evlendirilen kız çocuğu, cinselliğini de isteği dışında yaşamaktadır. Sokakta oyun oynama çağında olan kız çocuğunun henüz kendi vücudunu tanıyamamışken bir erkeğin vücudunu tanımak zorunda bırakılması, adeta evlilik için tecavüz yaşaması, onun sonraki cinsel yaşantısında derin izler bırakabilmektedir.^[2,16]

Çalışmalar, erken yaşta evlenen kızların çevre baskısı altında kalıp doğurganlıklarını kanıtlamak üzere aile planlaması yöntemleri kullanmadıklarını göstermektedir.^[21] Adölesan yaşta evlenen kızların, güvenli olmayan cinsel davranışları, gebelikten nasıl korunacakları konusunda bilgi yetersizliği ve önlerinde uzun bir üreme dönemi bulunması, kontrolsüz gebelik ve doğum yaşamalarına neden olmakta ve bunun olumsuz sonuçları görülmektedir.^[26] Dünyada gerçekleşen anne ölümlerinin %15'i, Afrika'daki anne ölümlerinin %26'sı adölesan gebeliklerde olmaktadır.^[27] Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde 15-19 yaş grubu kadınlarda en sık görülen ölüm nedeni doğum komplikasyonlarıdır. Bu durum, 15 yaş altı kızlarda 5 kat artmaktadır. Latin Amerika'da yapılan bir çalışmada, 16 yaşından önce doğum yapan kadınların, 20'li yaşlarda doğum yapanlara oranla anne ölümlerinin dört kat daha fazla olduğu saptanmıştır.^[2,28,29]

Genç yaşta anne olan kadınlar, ciddi üreme sağlığı sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Erken doğum ve adölesan gebelik arasında sıkı bir ilişki vardır. Sefalo-pelvik uygunsuzluk, uzamış doğum eylemi, zor doğum, erken membran rüptürü, intrauterin büyüme geriliği, gebeliğe bağlı hipertansiyon, preeklampsi, anemi, obstetrik fistüller ve yırtıklar, postpartum kanama ve enfeksiyon gibi durumlar, adölesan gebeliklerde sıkça görülebilecek komplikasyonlardır. 10-15 yaş gebeliklerde ise pelvis gelişimi tamamlanmadığından normal vajinal doğum hemen hemen imkansız olmaktadır. Anne ölümleri adölesan gebelerde daha sık görülmektedir.^[19,30] 20'li yaşlarda bir gebeye göre 15-19 yaşlar arasındaki gebenin ölme olasılığı 2 kat, 15 yaş altı gebelerin ise 5 kat artmaktadır.^[31]

Afrika ülkelerinde erken yaş evliliklerin HIV insidansını artırdığı belirtilmektedir. HIV (+) asemptomatik kadınlarda da gebelik ve doğum, AIDS oluşumunu hızlandırmaktadır.^[30] Bakirelik durumu ve fiziksel gelişimi tamamlayamamış olma sonucu hymenal, vajinal ve servikal laserasyonlar HIV bulaşma riskini arttırmaktadır.^[32] 2004 yılında Kenya ve Zambiya'da yapılan bir çalışmada, evli genç kadınlar, cinsel aktif olan erişkin bekâr kadınlara göre HIV'e yakalanma risklerinin %75 daha fazla olduğu görülmüştür. Uganda'da yapılan bir çalışmada 15-19 yaş arası evli kadınlar arasında HIV pozitiflik oranı diğer tüm kadınlara oranla 5 kat fazla iken, evlenmemiş cinsel aktif kadınlarda bu oran 4 kat olarak analiz edilmiştir.^[2,19]

Her yıl dünyada genç yaş annelerden doğan bir milyon bebek, obstetrik sorunlar nedeniyle ölmektedir.^[26] Bu annelerden doğan bebeklerin yaşamının birinci yılında ölme olasılığı 18 yaş üstü annelere göre %60 artmaktadır. Bebeklerde erken doğum, düşük doğum ağırlığı, yetersiz beslenme gibi ciddi sağlık sorunları görülmektedir. Vücut ve zeka gelişimini yeterince tamamlayamayan bebeklerin ileriki yaşlarında okul başarısızlıkları da olabilmektedir.^[2,19]

Aile İçi Şiddet

Kadınlar, aile içerisinde genellikle güçsüz konumdadırlar. Bu nedenle aile içi şiddet, cinsel istismar ve özel alanda yani evinde tecrit yaşama durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Hindistan'da yapılmış bir çalışmada, 18 yaş altı evli kadınların 2 kat daha fazla fiziksel şiddete, 3 kat daha fazla cinsel şiddete maruz kaldığı bildirilmiştir.^[19]

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırma sonucuna (2008) göre, son 12 ayda eşlerinden fiziksel ve cinsel şiddet gören evli kadınların %21 oranında en fazla 15-24 yaş grubunda olduğunu saptanmıştır.^[33]

Ülkemizde kadınların intihar durumu ve nedeni değerlendirildiğinde, 15-24 yaş grubu kadınlarda en yüksek oranda görüldüğü ve çoğu kez evlilik sorunlarından kaynaklandığı belirlenmiştir. İsteği dışında evlendirilen kız çocuklarında depresyon daha fazla görülmektedir. Adana'da yaşayan 17 yaşında bir kız çocuğu, evliliğinin üçüncü ayında kendini asarak yaşamına son vermesi, dramatik örneklerden sadece birisidir.^[3]

2008 tarihinde T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından yapılan araştırmada, Güneydoğu Anadolu'da yaşanan töre / namus cinayetlerinin en çok Şanlıurfa'da işlendiği belirlenmiştir. Bu cinayetler, genellikle Şanlıurfa'daki Arap aşiretlerine bağlı ailelerde yaşanmaktadır. Kurbanlar ise, 12-20 yaşları arasında, ailenin karşı çıktığı bir ilişkiye giren genç kızlar ile aile baskısıyla veya akrabayla evlendirilmiş kadınlar olmaktadır.^[34] 2000 yılının ilk yarısında Muş ilinde 32 intihar vakası gerçekleşmiştir. Bu vakaların çoğu yeni evli 14-19 yaşları arasındaki kızlardır. Kuma verilen ve başlık parası ile satılan bu kızlar töreye olan tepkilerini intihar ederek ortaya koymuşlardır.^[35]

Çocuk Yaşta Evliliklerin Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler

Çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi ya da bu sorunun çözümü, nedenlerinden de anlaşılacağı gibi çok boyutludur. Bu nedenlere yönelik bireysel, toplumsal, politik ve hukuki önlemlerin bir arada alınması, sorunla baş etmede önemli olacaktır.^[7]

Türkiye'nin taraf olduğu "Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" CEDAW

kapsamında 6. Ülke Raporu'nu sunmasının ardından ilgili komite tavsiye kararını yayınlanmış ve komite Türkiye'de erken ve zorla evliliklerin sürdürülmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.^[1] Uluslararası sözleşmelerde kız çocukların erken evlenme yaşı 18 olarak belirlenmiştir.^[36]

Toplumumuzda giderek normalleşen kız çocukların erken evlendirilmesi olgusunun önlenmesinde, toplum, aile, gençler, kız çocuklarını bilinçlendirme çalışmaları önem taşımaktadır. Bu konuda sektörler arası işbirliği gerekmektedir. Bu geleneksel uygulamadan kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, toplum liderleri, eşgüdüm içinde çalışmalıdır. Bunu sağlayacak kız çocuklarının eğitiminin güçlendirilmesi, erişkin kadınlara yönelik yaygın eğitim programlarının düzenlenmesi, üniversite öğrencileri ve tüm toplumu çocuk gelinler ve olumsuz sonuçlarıyla ilgili farkındalık artıran projeler gerçekleştirilmelidir. Özellikle bu geleneği yoğun olarak sürdüren bölgelerimizde daha geniş kitlelere ulaşılması hedeflenmelidir.^[2]

Toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde dünyada ve ülkemizde kadının tek başına yaşamını sürdürmeyeceği görüşü ve kadını "olmazsa olmaz" evlilik kurumu içinde görme öğretisi, kız çocuklarını da etkilemektedir. Onların evlilik ve gelin olma konusunda istekli bir tutum geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu konuda özgün ve yaygın eğitimlerle gençlerin bilinçlendirilmesi ve erken evliliklerin yarattığı riskli durumlar paylaşılmalıdır.^[37]

Toplumda sözü dinlenen ve ailelerin kararlarında etkili olabilen din adamı, öğretmen, sağlık personeli, muhtar gibi kamu görevlileri ile toplum önderlerinin bu konuda bilinçlendirilmesi ve söylemlerinde kız çocuklarının eğitimlerinin önemi üzerinde durmaları sağlanmalıdır. Yine din adamlarının, kız çocukların erken evlendirilmesiyle ilgili toplumdaki yanlış inançları değiştirmeye yönelik danışmanlık ve liderlikleri olmalıdır.^[35]

Dünyada birçok kadının çeşitli nedenlerle üreme sağlığı hizmetlerine erişemedikleri ve üreme sağlığı haklarını kullanamadıkları görülmektedir. Uluslararası Aile Planlaması Federasyonu'nun (IPFF) Üreme Hakları ve Cinsel Haklar Bildirgesinde bireylerin yaşama, özgürlük ve evlilikte eş seçme hakkının üzerinde durulmuştur.^[38] Hiçbir kadının yaşamı gebelik nedeniyle tehlikeye atılmamalıdır. Gençlik dönemi gebelikleri yüksek risk taşıyan gebeliklerdir ve bu yaştaki istenmeyen gebeliklerin önlenmesi hem anne hem de bebek ölüm riskini azaltacaktır.

Bu evliliklerle baş etmede Dünya Sağlık Örgütü, Kadın Statüsü Komisyonunun belirlediği stratejiler içerisinde;^[39]

- Asgari evlenme yaşının 18 olması gerekliliği,
- Kız ve erkek çocukları için ilk ve orta öğretime eşit şekilde erişimin sağlanması,
- Kız ve kadınlara yapılan ayrımcılıkların kaldırılması, eşit ekonomik, sosyal ve sivil fırsatlar yaratılması,

-Kadınları meslek sahibi yapacak kurs, eğitimler verilmesi ve bu alanlarda istihdam oluşturulması,

-Cinsel sağlık ve üreme sağlığı bilgi ve hizmetlerinin verilmesi (HIV önleme dahil) gibi konu başlıkları yer almakta ve bu stratejilerin gerçekleştirilmesiyle çocuk yaşta evliliklerin sonlandırılacağı bildirilmiştir.

Sağlık Personeli Özelinde Ebe-Hemşirelerin Sorumluluğu

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) 2011- 2020 yılları arasında 140 milyondan fazla çocuk gelin olacağını ve bunların yaklaşık 50 milyonunun 15 yaşından küçük olacağını ön görmektedir. Mevcut eğilimler devam eder ve olumsuz koşullar düzeltilmez ise 2030 yılına kadar 15.1 milyon çocuk gelin olacağı yani çocuk evliliklerin giderek artacağını ifade etmektedir.^[40] Dünya Sağlık Örgütü'nün Mayıs 2012'deki Cenevre toplantısında birçok delege, erken evlilik ve gebeliklerin önlenmesinin önemi üzerinde durmuşlardır. Erken evliliklerin dezavantajları konusunda halkı bilinçlendirmeye devam edilmesi, çeşitli yasa ve politikalar uygulanması ve mevcutların geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının desteklenmesi, üreme ve cinsel sağlık eğitimlerinin her yaş grubu için yaygınlaştırılmasının önemine işaret etmişlerdir. Delegeler, her ülkenin toplumsal değerlerinin farklı olduğunu ve bu değerler doğrultusunda politikalar geliştirilmesi gerekliliğini ifade etmişlerdir.^[41]

Çocuk yaş evlilikleri önlemede disiplinler arası işbirliği kaçınılmazdır. Bu kapsamda sağlık bakım hizmet sunucuları, önemli sorumluluk üstlenen disiplin üyeleridir. Özellikle kadınlarla en fazla ve yakın iletişim içinde bulunan hemşire ve ebelerin, çocuk gelinlerle mücadelede önemli rol alabilecekleri ve risk yönetiminden sorumlu tutulabilecekleri unutulmamalıdır. Bu nedenle de onların öncelikle bu toplumsal sorun hakkında bilgilendirilmeleri ve farkındalıklarının artırılması önemlidir.^[26,40]

Hemşirelerin meslekleriyle ilgili uygulayıcı, eğitici, yönetici ve araştırmacı rollerinin dışında insan ve kadın hakları savunuculuğu, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayıcı, genç kız ve kadınların toplumsal konum ve rollerini güçlendirici vb. çağdaş rolleri de tanımlanmıştır. Bunların, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, insan onuru ve saygısının korunması, kadın ve insan haklarının savunuculuğu vb. toplumsal sorunlarla ilgili olduğu bilinmektedir. Hemşirelerin toplumun genel sorunlarıyla ilgilenmesi ve bakışlarını, hizmet alanlarını genişletmesi önemlidir. Hemşireler için özel gündem maddelerinden biri de Uluslararası Hemşireler Konfederasyonu'nun da belirlediği (ICN=International Confederation Nursing) erken yaşta yapılan evlilikler ve adölesan gebeliklerdir. Özellikle adölesan gebelikleri önlemede hemşirelere önemli görevler düşmektedir. Onlara gebelikten korunma ile ilgili doğal yöntemler ve var olan modern yöntemler hakkında bilgi ve danışmanlık verebilirler. Gebelik söz konusu ise istenmeyen gebeliklerin sonlandırılması; yok devam etme kararı verilmiş ise antenatal

kontrollerin sağlanması konusunda danışmanlık, yol gösterici ve uyulayıcı görevler üstlenebilir.^[7,19,41]

Küçük yaşta evlendirilmiş kızlar, resmi nikâhları olmadığı için eşlerinin sağlık güvencesinden yararlanamamaktadır. Gebe izlemi ve doğum hizmetlerinden yararlanamamanın bir başka boyutu da yaşının evlilik için yasal sınır altında olan resmi nikâhsız genç kızların, sağlık personeli tarafından bildirim zorunluluğu taşımasıdır. Hatta böyle bir durum gündeme geldiğinde eş ve aileler cezalandırılabilir. Bunun yanı sıra eğitim yetersizliği, Türkçe bilmeme sorunu ve kendini ifade etme güçlüğü de antenatal hizmet almada güçlük yaratmaktadır.^[41] İşte tüm bu nedenler sonucu, her an riskli bir durumla karşılaşabilecek olan adölesan gebe, doğumunu evde güvensiz koşullarda yapmak zorunda bırakılabilmektedir.^[4] Sonuç olarak erken evliliklerde genç kız, güvenli annelik hizmetlerinden yoksun bırakılmakta ve önenebilir nedenlerle hastalanabilmekte, daha da acısı ölebilmektedir. Toplumun saygısını ve güvenini kazanmış olmaları nedenleriyle ebe ve hemşirelerin ev ziyaretlerinde bulunarak bu genç çiftlere ulaşmaları mümkündür. Birinci basamakta çalışan sağlık personelinin gebe ve lohusa tespitinde ev ziyaretlerinin önemi tartışılmaz. Güvenli annelik hizmetlerinin karşılanmasının yanı sıra kadınların yaşam boyu sağlık durumları ve kontrollerinin yapılması önem taşımaktadır. Kadına bu hizmetleri götürebilecek konuma ve güce sahip sağlık personelinin ebe ve hemşire olduğu bilinmektedir.^[7,30]

Genç kadınlar, gebelikten nasıl korunacaklarını bilmediklerinden isteği dışında gebelik yaşamaktadırlar. Aile planlaması konusunda bilgisizlikleri ve yöntem erişiminde yaşadıkları güçlükler, istenmeyen gebeliklere neden olmaktadır. Gebeliğin kendi ve bebeğin sağlığını nasıl etkileyeceği konusunda eş ve ailesinin ayrıca çocuk gelinlerin bilgisiz olması, istenmeyen sonuçlara neden olmaktadır. Ülkemizde adölesan evli kadınlarda üreme sağlığı ve sosyoekonomik-kültürel özelliklerin incelendiği bir tez çalışmasında, adölesan kadınların %45'inin herhangi bir yöntem kullanmadıkları, %25'ininde geri çekme yöntemini kullandığı belirlenmiştir. Yine bu kadınların %22'sinin artık daha fazla çocuk sahibi olmak istemediği halde herhangi bir yöntem kullanmadığı saptanmıştır.^[42] Sağlık çalışanları, aile planlaması danışmanlığı ve hizmet sunumunda bu gruplara ulaşmada zorluk yaşayabilmektedir. Ebe ve hemşireler aile planlaması yöntem sunumunda etkin rol almalıdır.^[7]

Erken yaşta evlilikler, sıklıkla amca, hala oğlu gibi yakın akrabalarla olmaktadır. Bu durum birçok genetik hastalıkların bir sonraki kuşağa geçirilmesine neden olduğundan çiftlere, genetik danışmanlığın verilmesi önem taşımaktadır. Akriba olan çiftlere ulaşmak, bilgilendirmek ve genetik danışmanlık için ikna etmek gerekmektedir.^[42]

Çocuk yaşta yapılan evlilikler kız çocuğunun eğitim yaşantısının son bulmasına neden olmaktadır. Kız çocuklarının eğitimi destekleyen projeler, aynı zamanda çocuk gelin sorununa da çözüm olabilmektedir. Sağlık çalışanları, böyle projelerde görev

alabilecekleri gibi söylemlerinde de eğitimin kadın yaşantısındaki önemine vurgu yapabilirler. Böylece kadının çalışma yaşamına katılmasını da desteklemiş olacaklardır.^[12,43]

Gençlerin içinde bulunduğu yaş grubu, üreme sağlığı haklarına ulaşmada bir engel oluşturulmamalı, tam tersine bu haklara ulaşmalarında kolaylaştırıcı ortam hazırlanmalıdır. Bilgilendirme ve danışmanlığın da içinde yer aldığı tüm cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleri bireylere ve çiftlere, özellikle de gençlere, mahremiyet ve gizlilik ilkelerine sadık kalarak ulaştırılmalıdır.

Sonuç

Dünyada ve ülkemizde gerçekleşen evlilikler en fazla geleneksel biçimde olmaktadır. Toplumsal değerler, alışkanlıklar evlenme yaşını doğrudan etkilemektedir. Gelenekler, toplumda kadına verilen görevleri de belirlemektedir. Kız çocuklarının karşılaştığı en büyük sorun, özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve çocuk yaşta evlilikler; gelişmiş ülkelerde ise evlilik dışı adölesan anneliklerdir. Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da ergenlik çağına anne olan kızların sayısını azaltmak üzere çeşitli kamu spotları, medya ve eğitimlerle gençler ve aileler bilinçlendirilmiş ve gerekli önlemler alınabilmiştir. Literatür bilgilerinden alınan ortak çözüm ise genç kadınların haklarının korunması ve geliştirilmesi gerekliliği, eğitim sürelerinin artırılması, çalışma yaşamlarının desteklenmesi ve yoksulluğun kadın üzerindeki etkilerini azaltmak için yeni stratejilerin geliştirilmesi şeklindedir.

Ebe ve hemşireler, erken yaşta yapılan evliliklerde ve bu evliliklerin getireceği riskler konusunda bireyi ve toplumu eğitime rolünü üstlenmelidirler. Kadınlara kapsamlı sağlık hizmeti vermeli, ev ziyaretleriyle onları, hizmet almaya yönlendirmeli ve cesaretlendirmelidir. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, gebelik, doğum ve doğum sonu dönem ve tüm yaşam dönemlerinde var olabilecek üreme sağlığı sorunlarında kadına destek olmalıdırlar.

KAYNAKLAR

1. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Sosyal Araştırmalar Merkezi. Evlilik mi Evcilik mi? Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler. Usak Raporları No: 11-08. 2011 s:6 <http://www.usak.org.tr/dosyalar/diger/bgoflciPmdxlmVsAMuEFTi0F1P4JiQ.pdf> (Erişim Tarihi: 30.10.2014).
2. Hervish A, Feldman-Jacobs H. Qui parle en mon nom? Mettre fin au manage des enfants. Population Reference Bureau 2011. http://www.prb.org/pdf11/ending-child-marriage_fr.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2014).
3. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair rapor. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2014).
4. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye'de aile yapısı araştırması. Ankara: Afşaroğlu Matbaacılık;2011. http://www.ailetolum.gov.tr/upload/athgm.gov.tr/mce/2013/taya_kitap_butun.pdf (Erişim Tarihi: 25.11.2014).
5. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2013. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tsna2008/data/TNSA-2008_ana_Rapor-tr.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2014).

6. Uluslararası Aile Planlaması Federasyonu, IPPF Üreme Hakları ve Cinsel Haklar Bildirgesi Vizyon 2000. Türkiye Aile Planlaması Derneği Yayını; Ankara 1997 No. 54.
7. Karakaya E. Adölesan evli kadınlarda üreme sağlığı ve sosyoekonomik-kültürel özellikler. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul:2004 s:122-123.
8. Başer M. Adölesan cinselliği ve gebelik. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2000;4 (1):50-54.
9. United States Agency International Development, Ending child marriage and meeting the needs of married children: the USAID vision for action. <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/PDACU300.pdf> (Erişim Tarihi : 13.10.2014).
10. Chae S. Timing of orphanhood, early sexual debut, and early marriage in four Sub-Saharan African countries. *Stud Fam Plann* 2013;44(2):123-146.
11. Uçan Süpürge Kadın Haber Sitesi, 2011. <http://www.ucansupurge.org/turkce/index2.php?Hbr=192> (Erişim Tarihi: 13.11.2014).
12. Thomas C. Forced and early marriage: A focus on central and Eastern Europe and former Soviet Union countries with selected laws from other countries United Nations Division for the Advancement of Women United Nations Economic Commission for Africa;2009. http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw_legislation_2009/Expert%20Paper%20EGMGPLHP%20_Cheryl%20Thomas%20revised_.pdf (Erişim Tarihi : 20.09.2014)
13. Çocuk gelinler politika notu 2012. <http://www.ucansupurge.org/turkce/index2.php?Hbr=808> (Erişim Tarihi: 13.11.2014)
14. DİKASUM: Çocuk yaşta evlilikler cinsel istismar, 2013. <http://yenidunya.org/printpdf/10902> (Erişim Tarihi: 18.11.2014).
15. Ertem M, Saka G, Ceylan A, Acemoğlu H. Diyarbakır'da erken yaş evlilikleri. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi 2005; 2: 115-120.
16. Yüksel-Kaptanoğlu İ, Ergöçmen B. Çocuk gelin olmaya giden yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 2012;15(2):129-161.
17. At A Glance: Syrian Arab Republic, UNICEF. <http://www.unicef.org/infobycountry/syria.html> (Erişim Tarihi: 15.01.2015).
18. İçağasıoğlu Çoban A. Adölesan evlilikleri. *Aile ve Toplum Dergisi* 2009;16(4):37-50.
19. International Center for Research on Women (ICRW). New insights on preventing child marriage. A global analysis of factor sand programs; 2007;s:6-10. <http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/1815.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2014).
20. Early marriage: Child spouses. Florence, Italy: UNICEF inndig, 2001. <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest7e.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2013).
21. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Erken yaşta evlilikler hakkında inceleme yapılmasına dair TBMM raporu. Ankara: 2012. http://yenisgb.aile.gov.tr/data/5434f321369dc31d48e42dc7/erken_yasta_evlilik_tbmm.pdf (Erişim Tarihi:14.01.2015).
22. Yıldız MC. Türkiye'de töre baskısına bağlı intiharlar ve töre cinayetleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2008;16(1):209-231.
23. Erul B. Hazreti Aişe kaç yaşında evlendi, dokuz mu, on dokuz mu? *İslami Araştırmalar Dergisi* 2006;24(4):637-649.
24. Moss JJ. Teenage Marriage: Crossnational Trends and Sociological Factors in the Decision of When to Marry, *Acta Sociologica* 1968;(8):1-98.
25. World Health Organization. Adolescent Pregnancy. 2008. http://www.who.int/maternal_child_adolescent/documents/mpsnnotes_2_lr.pdf (Erişim Tarihi: 11.10.2014).
26. Eroğlu K. Kadın ve üreme sağlığına genel bakış. İçinde: AM Coşkun, editör. Kadın sağlığı ve hastalıkları hemşireliği el kitabı. baskı İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları; 2012. s.25-29.
27. United States Agency International Development, Ending child marriage and meeting the needs of married children: the USAID vision for action. <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/PDACU300.pdf> (Erişim Tarihi : 10.10.2014).
28. Joint Statement on Adolescent Reproductive Health and Adolescent Pregnancy. http://www.internationalmidwives.org/assets/uploads/documents/ICM_FIGO_IPA_Joint_Statement_on_Adolescents_-_Sept_2009.pdf (Erişim Tarihi:11.10.2014).
29. World Health Organization. Adolescents: Health Risks And Solutions. 2014. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs345/en/> (Erişim Tarihi: 16.06.2014).
30. Nour, Nawal M. 'Child Marriage: A Silent Health and Human Rights Issue.' *Reviews in Obstetrics and Gynecology* 2009;2(1): 51-56.
31. T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. Ergen sağlığı ve gelişimi kaynak kitabı. Ankara: TC Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı Aile Planlaması Basımevi; 2004.
32. Aslantekin F, Şenol S. Gebelikte AIDS Danışmanlığı ve Vertikal HIV Bulaşımın Önlenmesinde Ebeinin Rolü. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi* 2007;4(2):2-12.
33. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, ICON Institute Public Sector GmbH ve BNB Danışmanlık. Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet. Ankara: Elma Teknik Basım; 2009. s.48.
34. T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadelede sağlık hizmetleri. Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele projesi. Ankara; 2008. http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/02%20KYAIS%20Mucadelede%20Saglik%20Hizmetleri.pdf (Erişim Tarihi: 04.12.2014).
35. Özcebe H, Biçer Küçük B. Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: çocuk evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi* 2013; 86-93.
36. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, UNICEF. http://www.unicef.org/turkey/cedaw_gi18.html (Erişim Tarihi: 10.10.2014).
37. Uçan süpürge Erken evlilikler/çocuk gelinler Politika notu. <http://www.ucansupurge.org/turkce/index2.php?Hbr=504> (Erişim Tarihi : 06.10.2014)
38. Bilkent Üniversitesi Sağlık Merkezi, Üreme hakları. <http://bilheal.bilkent.edu.tr/uremesagligi/uremehaklari.html> (Erişim Tarihi: 05.11.2014).
39. World Healty Organization. Child marriages: 39,000 everyday. http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2013/child_marriage_20130307/en/ (Erişim Tarihi: 10.11.2014).
40. United Nations Population Fund, Marrying too young end child marriage. <http://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/MarryingTooYoung.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2014).
41. Chandra-Mouli V, Camacho AV, Michaud PA. WHO guidelines on preventing early pregnancy and poor reproductive out come samong adolescents in developing countries. *Journal of Adolescent Health* 2013;52(5):517-522.
42. Teeuw ME, Loukili G, Bartels EA, Ten Kate LP, Cornel MC, Henneman L. Consanguineous marriage and reproductive risk: attitudes and understanding of ethnic groups practising consanguinity in Western society. *European Journal Human Genetics* 2013 22(4):452-457.
43. İstersek Biter Kamer Kadın Merkezi, 2011. http://www.kamer.org.tr/menus/istersekbitir_2011.pdf (Erişim Tarihi: 04.11.2014).